

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ПЕТЛЕНКО ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 1 (091)

Концепція історії філософії Сарвепаллі Радхакрішнана

09.00.05 – історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент
Кононенко Тарас Петрович,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка,
завідувач кафедри історії філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Секундант Сергій Григорович,
Одеський національний університет імені
І.І. Мечникова,
завідувач кафедри філософії та основ
загальногуманітарного знання;

кандидат філософських наук, доцент
Гончаренко Катерина Сергіївна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться «23» лютого 2018 о 10.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.27 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, за адресою 01601, вул. Володимирська 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, за адресою 01601, вул. Володимирська 58, зал. №12.

Автореферат розісланий «28» грудня 2017р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Ю. Крикун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Періодизація індійської філософії є історико-філософською проблемою. Проблемність зумовлена тим, що східна філософія була тісно переплетена із різними сферами життя та духовної діяльності суспільства: міфологією, релігією, магією, певними традиціями та обрядами. Це система взаємозв'язків, що вкорінені в соціальну структуру суспільства. Яскравим прикладом такого синкретизму є Веди, що постають одночасно як священні тексти і як джерело філософування. Їх вчення було переосмислено з різних ракурсів усіма ортодоксальними школами: санкх'єю, ньаяєю, вайшешика, йогою, мімансою та ведантою. Саме веданта надалі дала поштовх до розвитку неоведантизму в Індії XIX ст. Філософи древності та середньовіччя свої концепції викладали не у вигляді трактатів, а як коментарі до шруті (священних текстів). Для індійської думки характерною є присутність постаті гурунаставника, життя якого максимально міфологізоване.

З XIX ст. в Індії починається культурний ренесанс, який зачіпає такі сфери культури як мистецтво, політика, соціальне життя, а також філософія та наука. Неоведантисти звертаються до надбань попередників, переосмислюючи їх. Саме в цей період актуалізуються розвідки в сфері історії індійської філософії: її періодизації, пошуку методів та підходів, за допомогою яких вона може бути досліджена.

Особливий внесок в дослідження історії філософії Індії зробив С.Радхакрішнан. Він одним з перших звертається до проблем періодизації індійської думки та робить концепційну спробу переусвідомити її з позицій неоведантизму.

Для дослідників індійської традиції, що належать до іншого культурного середовища, доробок С. Радхакрішнана є особливо важливим та цікавим. У його дослідженні представлено не лише процес становлення філософії в Індії, але й вказано паралелі та точки перетину між Сходом (в даному випадку саме Індією) та Заходом (ідеями просвітників). Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю експлікації філософії С. Радхакрішнана, поясненням ролі його концепції історії філософії в системі «вічної релігії», а також виявленням особливостей того типу міжкультурної комунікації та загальної системи етики, на яку вона спрямована.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами.

Роботу виконано на кафедрі історії філософії Київського національного університету ім. Тараса Шевченка в межах Комплексної наукової програми «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації» та науково дослідної теми 16БФ041-01 «Модернізація філософської та політологічної освіти і науки в Україні на основі міжнародних освітньо-наукових стандартів».

У дисертаційному дослідженні використані напрацювання кафедри історії філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка та дослідницької історико-філософської спільноти, здійснені О. Александровою, І. Бичком, Л. Боднарчук, С. Йосипенком, Т. Кононенком,

Ю. Кушаковим, С. Руденком, М. Ткачук, О. Хомою та ін.

Мета дослідження - здійснення комплексного історико-філософського аналізу філософської спадщини С. Радхакрішнана, зокрема, його праць з історії індійської філософії, виявлення її теоретичного потенціалу в сучасних методологічних історико-філософських дослідженнях.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення наступних завдань:

- визначити місце і значення індійської філософії в історико-філософських дослідженнях європейської та індійської традиції XIX – поч. XX ст.;
- з'ясувати теоретичні джерела філософської творчості С. Радхакрішнана;
- визначити місце філософської творчості С. Радхакрішнана в філософській культурі Індії та Європи;
- здійснити експлікацію історико-філософської концепції індійської філософської думки С. Радхакрішнана;
- встановити місце історико-філософської концепції С. Радхакрішнана в його проекті філософії «вічна релігія».

Об'єктом дослідження є неоведантична філософія С. Радхакрішнана.

Предметом дослідження є концепційні основи укладання історії індійської філософії С. Радхакрішнаном.

Методологічна основа дослідження складається з набору принципів та методів, що обумовлені предметом, об'єктом дослідження та поставленою метою.

Для визначення ступеню дослідженості індійської філософії було використано метод герменевтичного комплексного аналізу та інтерпретації письмових джерел, робота з якими є необхідною складовою наукового дослідження. Метод порівняльного аналізу використано для зіставлення та виявлення взаємозв'язків філософських поглядів мислителів Європи та Індії, що справили свій вплив на С. Радхакрішнана. Метод історико-філософської біографіки застосовано для визначення джерельної бази на підставі взаємозв'язку з біографією досліджуваних особистостей. Лексикографічний метод став ключем до розуміння особливостей термінології, оскільки звернення до філософії стародавньої та середньовічної Індії передбачає роботу з санскритськими поняттями, а роботи неоведантистів здебільшого написані англійською.

В основу дисертаційного дослідження було покладено принципи об'єктивності, аргументованості, системності та історизму для представлення цілісності проведеного дослідження та дотримання вимог послідовності викладу головних положень. Обрана методологічна стратегія обумовлена специфікою досліджуваного предмета та логікою викладу матеріалу.

Джерельна база дослідження є частиною теоретико-методологічного підґрунтя. Наукові розвідки в сфері філософії С. Радхакрішнана мають не надто тривалу історію в українському філософському дискурсі. Наукове зацікавлення історією індійської філософії та підходами до її структуризації та періодизації і академічні розвідки в цій царині розпочалися лише в XIX ст. Ще з більшою кількістю проблем зустрічаємося, коли звертаємося до досліджень здобутків індійських мислителів періоду XIX-XX ст. Тому для дотримання вимог до

наукових досліджень потрібно використовувати всі необхідні мовні джерела, зважаючи на брак україномовних перекладів спадщини самого С. Радхакрішнана. Ми компенсуємо це роботою з оригінальними англійськими джерелами.

Особливо актуальними в контексті дослідження є наступні праці: «Індійська філософія» («Indian Philosophy» 2 Vols, 1923, 1927), «Погляд на життя ідеаліста» («An idealistic point of view»), «Індуїстський погляд на життя» («The Hindu View of Life», 1926), «Історія філософії Східної та Західної» («History of Philosophy in Eastern and Western» 2 Vols., 1952), «Книга джерел індійської філософії» («A Source Book in Indian Philosophy», 1957), «Принципи упанішад» («The Principal Upanishads», 1953) тощо.

Творчість С. Радхакрішнана та його наукові доробки були предметом дослідження таких відомих сходознавців як А. Вохра, К. Сачідананда Мурті, Д. Чаттопадх'я, А. Аникеев, А. Лігман, Н. Канаева, В. Костюченко та О. Шохін. Американський дослідник П. Шліп присвятив книгу із серії «Бібліотеки сучасних філософів» філософії С. Радхакрішнана.

Окремо варто виділити дослідження орієталістів, сходознавців, які стосуються індійської філософії та релігії. Серед європейців свій вклад в розвиток індологічних досліджень зробили М. Мюллер, У. Джонс, П. Дойссен, Г. Колбрук. Особливо цікавим є дослідження індійської філософії зроблені самими індійцями, оскільки й С. Радхакрішнан належав до цієї традиції, то важливо зрозуміти, що нового він запропонував. Найвідомішими є праці С. Дасгупти, Д. Чаттопадх'яї, М. Хіріяни, С. Чаттерджи та Д. Датти, в них викладено витоки філософії в Індії та аналіз вчень ортодоксальних та неортодоксальних даршан (вчень, шкіл).

Індійська думка також справила вплив на діячів культури, зокрема літератури. До цієї рубрики варто віднести творчий доробок Лесі Українки та Івана Франка, які у віршах та авторських перекладах представили своє бачення і рецепцію мудрості Індії.

Поміж інших філософів та дослідників філософії виділяється А. Шопенгауер. Його захоплення Сходом, Індією та буддизмом зокрема виявилось в домінантній ролі індійських мотивів у його власній філософській концепції. Ці мотиви перекликаються з рецепцією Ф. Ніцше ідей зороастризму. В обох випадках інакшість типу філософування стала не окремим предметом дослідження, а гармонійною частиною власної концепції.

Серед українських дослідників, які займалися розвідками в царині досліджень філософської думки сходу варто згадати Г. Гнатівську, Ю. Завгороднього, С. Ісаєва, С. Капранова, О. Кіхно, А. Стрелкову.

Наукова новизна дослідження полягає у представленні результатів комплексного історико-філософського аналізу філософської спадщини С. Радхакрішнана, визначенні особливостей його концепції історії філософії в контексті його системи «вічної релігії» та виявленні теоретичного потенціалу в сучасних методологічних історико-філософських дослідженнях.

Вперше:

- здійснено експлікацію історико-філософської концепції індійської

філософської думки та виявлено, що філософські надбання європейської модерної думки та індійська філософсько-релігійна традиція стали рівноцінними складовими в розробленому С. Радхакрішнаном проекті філософії «вічна релігія». Виявлено, що вчення веданти та неоведантизму, а також здобутки європейської філософії (Г. Гегель, А. Бергсон та ін.) були закладені в основу побудови мислителем власного вчення;

- визначено провідні структурні складові концепції історії філософії С. Радхакрішнана: теоретична основа, періодизація, рубрикація, конкретне застосування в описуваннях кожного окремого вчення та джерелознавча складова. На прикладі низки його праць, зокрема роботи «Індійська філософія», показано, що вчення основних даршан атики та настіки викладається відповідно до визначених структурних складових;

- обґрунтовано підстави застосування концепції історії філософії С. Радхакрішнана як методу дослідження індійської думки і складову системи «вічної релігії». Дослідник визначає специфіку філософування в Індії, її принципову інакшість та самобутність. Проте, для того, щоб адекватно виявити і прояснити її приховані змісти для західного читача використовує рубрикацію на онтологію, гносеологію, логіку тощо.

Уточнено:

- місце та значення індійської філософії в розвідках дослідників Європи та Індії в хронологічних межах ХІХ – поч. ХХ ст. та показано наукову неповноту та фрагментарність цих досліджень;

- теоретичні витoki з індійської традиції філософської творчості С. Радхакрішнана: виявлено пріоритетне місце веданти та неоведантизму у різних сферах культурного життя Індії ХІХ – поч. ХХ ст. і системі С. Радхакрішнана та зокрема.

Теоретичне і практичне значення дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані у нормативних курсах, у спецкурсах, присвячених філософії Сходу, Індійській стародавній та сучасній філософській спадщині; при написанні навчальних посібників з філософії та історії філософії, монографій. Отримані результати дослідження поглиблюють, доповнюють розуміння особливостей та процесів, що характерні для сучасної індійської філософії в цілому та здобутку С. Радхакрішнана зокрема.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною роботою. Усі напрацювання та публікації здійснені за темою дисертації здобувачем самостійно, без співавторства.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися та були обговорені на засіданнях кафедри історії філософії, теоретичних семінарах для аспірантів філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, у виступах на Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету» (Київ, 2015р., 2016 р., 2017 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання сучасної науки» (Львів, 2015 р.), V Всеукраїнській науковій конференції «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (Дніпропетровськ, 2015р.), міжнародній науково-практичній конференції

«Розвиток сучасного суспільства в умовах глобальної нестабільності» (Одеса, 2016р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження представлені в 13 працях: 6 наукових статей у виданнях, що внесені до переліку фахових видань України з філософських наук, 2 з яких в журналах, що реферуються в міжнародних наукометричних базах та 6 доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура та загальний обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів (у першому три підрозділи, в другому – два і в третьому – два), висновків, списку використаної літератури. Повний обсяг дисертації – 212 сторінок (основна частина – 184 сторінок)

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення і апробацію результатів.

Перший розділ «**Теоретико - методологічні засади дослідження**», що складається з двох підрозділів, присвячений розгляду актуального стану досліджень індійської філософсько-релігійної спадщини.

У підрозділі 1.1 «**Індійська філософія в інтелектуальному дискурсі модерної філософії Західної Європи XIX – поч. XX ст.**» показано стан дослідженості індійської філософії та релігії в Європі XIX-XX ст. Здебільшого це дослідження, які починаються з лінгвістичних студій і переходять на рівень історико-філософських розвідок. Зокрема, в «Лекціях з історії філософії» Г. Гегеля є стаття присвячена «Бхагаватгіті». Поступово з'являються переклади з санскриту, що дозволяють глибше пізнати східну мудрість. Тут варто згадати прізвища піонерів-індологів У. Джонса, Ч. Уілкінза, Г. Колбрука, М. Мюллера, П. Дойссена, А. Дюпперона. Праці цих мислителів – це переклади та коментарі до оригінальних текстів індійської традиції. Особливо варто зазначити внесок М. Мюллера, який в «Шести даршанах індійської філософії» зробив не просто виклад основ вчення кожної зі шкіл, а запропонував власний підхід до періодизації філософської думки в Індії та тлумачення і переклад основоположних термінів.

Серед інших відрізняється підхід А. Шопенгауера. Він не є класичним дослідником індійської філософії. Його вчення є прикладом того, як поєднується західна раціональність і східна мудрість. Він перейняв деякі ідеї індуїзму, але здебільшого буддизму (вчення про смерть, майю, авідью) і переосмислив їх в творі «Світ як воля і уявлення».

Таким чином, в підрозділі дана загальна характеристика стану індологічних розвідок в Європі від періоду їх становлення як окремої самостійної галузі і до початку XX ст.

Підрозділ 1.2 «**Індійська філософія в філософському дискурсі Центральної та Східної Європи**» присвячений аналізу стану дослідженості

індійської філософії українськими, польськими та російськими науковцями.

В Україні сформувалося три центри (Київ, Харків та Львів), де працювали науковці, які займалися дослідженням індійської релігії та філософії. У цих дослідженнях можна виділити кілька тенденцій. Перша з них базувалася на оцінці індійської теоретичної спадщини в історико-філософському підході Г. Гегеля. Її продовжувачами були О. Новицький та С. Гогоцький. Друга тенденція – це підхід П. Ріттера, який відмовився від гегелівської схеми і представив індійську філософію у світлі її самотності та оригінальності. Його дослідницький спадок дуже багатий (близько 40 повноцінних статей для енциклопедії братів Гранат). Також він був співзасновником Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства. Значущими для вітчизняної індології були результати досліджень А. Гавронського, С. Шаєра, О. Рославський-Петровського, О. Козлова, В. Лесевича, Я. Попова, Т. Буткевича, С. Стасяка.

Третя – це використання індійської мудрості в літературі: переклади деяких гімнів «Рігведи», «Джатак», «Бхагаватгіти», «Законів Ману» зроблені Лесею Українкою, твори І. Франка «Уклін тобі, Буддо», «Притча про життя», «Притча про віру», «Притча про смерть», «Легенда про вічне життя».

У Російській імперії та СРСР також проводиться низка досліджень присвячених індійській філософсько-релігійній спадщині. Особлива увага приділялася буддизму. І. Мінаєв, П. Петров, Ф. Щербатської, С. Ольденбург – ось неповний список науковців, які стали світилами російської індології та буддології. Досить сильною виявилася російська школа і в плані перекладацької діяльності (переклади здійснені з оригінальної мови гімнів Вед, упанішад, сутр та частини палійського канону). З 1897 року починає виходити серія «Bibliotheca Buddhica». Збірка оригінальних та перекладених буддійських текстів», де серед інших друкуються роботи й російського дослідника. Як результат було видано близько 30 томів, в яких містяться тексти традиції здебільшого північного буддизму різними мовами (санскритом, китайською, тибетською, монгольською) з коментарями та проясненнями термінології.

У підрозділі **1.3 «Історико-філософські розвідки в Індії в ХІХ – поч. ХХ ст.»** на прикладах робіт самих індійців розглядається ступінь дослідженості індійської філософської спадщини. Оскільки, до Нового часу індійцями не була запропонована структура та історико-філософський підхід до національної спадщини, то таку роботу проводять здебільшого неоведантисти. Національний та культурний ренесанс в Індії, що розпочався в ХІХ ст., став хвилею, на гребені якої свого розквіту набула й історико-філософська наука. Дослідники індійської філософії С. Дасгупта, Д. Чаттопадх'я, С. Чаттерджи, Д. Датта, М. Хіріяна, запропонували власні підходи до її вивчення. Їхні праці демонструють не лише глибоке знання матеріалу, але й оригінальність його викладу. Особливо робота «Історія індійської філософії» С. Дасгупти, яку можна сміливо назвати енциклопедичною з урахуванням усіх посилок на першоджерела. Д. Чаттопадх'я стверджує, що натуралізм – основна філософська лінія, а відлік філософування і Індії варто вести не від Вед, а ще ранішого періоду. Локаята – народна філософія, що характеризується природністю та практичністю. Д. Чаттопадх'я знаходить натуралізм не лише в

системах настики, але в ортодоксальних даршанах (атомізм вайшешики, вчення санкх'ї тощо). М. Хіріяна прагне не лише класифікувати школи та напрями філософії Індії, але виділяє основні мотиви. Він прагне показати, що індійська філософія самобутня, має свою етику, естетику та аксіологію. Вона хоча й невід'ємна від релігії, все ж не є її служницею. Філософія відіграє важливу роль в досягненні ідеалу релігій Індії, будь то буддизм, індуїзм, джайнізм тощо. С.Чаттерджи та Д.Датта прагнуть показати шляхи та джерела філософування, спільну основу для всієї традиції. На їх думку (що й відрізняє їх підхід від усіх інших), Веди не є такою основою, бо на ділі лише веданта та міманса (теорія та ритуальна практика) базувалися безпосередньо на сакральних ведичних текстах. Всі інші школи так чи інакше відходили від ортодоксії.

Кожен дослідник пропонує своє бачення особливостей та джерел філософування в Індії, пропонує варіант періодизації та класифікації всього масиву вчень, що дійшли до нас від мудреців стародавності. Але при всій відмінності поглядів, мислителі погоджуються з тим, що індійська філософія мала місце серед світової філософської думки, а Індія не поступається Греції в багатстві знань та широті філософської проблематики.

Другий розділ **«Теоретичні витоки філософської творчості С. Радхакрішнана»** складається з двох підрозділів, де описано джерела неоведантизму та особливості поглядів його представників. Визначено роль даршани веданта у філософській та культурній традиції Індії, а також визначено, яким чином веданта та неоведантизм вплинули на філософські погляди С. Радхакрішнана.

У підрозділі **2.1 «Веданта в історії індійської філософії»** окреслено філософське поле дискурсу в стародавній та середньовічній Індії. Досліджено базу джерел, на основі яких сформувалося вчення веданти, висвітлено історико-культурні та філософсько-релігійні передумови формування школи веданта в Індії. У цьому підрозділі увага зосереджується на культурних особливостях та історичних умовах розвитку філософсько-релігійного дискурсу в Індії. А також показано джерельне підґрунтя веданти, що представлено священними текстами Вед, а найбільше упанішад, «Бхагаватгіти» та «Брахма-сутр». Проаналізовано вчення Шанкари, Рамануджи та Мадхви, як основних послідовників Бадараяни. Розкрито основні ідеї їхніх концепцій та проблемні місця, що стали основою для розгортання дискусій як всередині самої даршани так і з зовнішніми опонентами (наприклад, буддистами чи чарвакою та локаятою). Показано яким чином представники школи тлумачать ключові для індійської філософської думки поняття (Атман, Брахман, даршана, карма, сансара, мокша тощо). Їх тлумачення в класичній веданті надалі переглядалося послідовниками, в том числі неоведантистами та самим С. Радхакрішнаном. Наприклад, мокша розуміється ведантою як стан свободи від страждання та задоволення одночасно, не відчуття блаженства, стан, коли Атман перебуває сам в собі і вільний. Це досить близько до радхакрішнінського тлумачення мокші як природного стану Атмана, вільного і незв'язаного кармою. Таким чином, в розділі проведена реконструкція вчення веданти та поглядів Бадараяни, Шанкари, Рамануджи та Мадхви та показано, яким чином ці ідеї були

перенесені та переосмислені самим С. Радхакрішнаном.

У підрозділі **2.2 «Інтелектуальний дискурс новітнього періоду в розвитку філософії Індії»** окреслено основні напрями розвитку неоведантизму за сферами його впливу: політика, мистецтво, соціальне життя, філософія.

Філософсько-релігійна традиція Індії має довгу історію і своє коріння знаходить ще в стародавності. І навіть на сучасному етапі дослідження в наукових колах часто поняття «філософія Індії» прирівнюють до «філософія стародавньої Індії». На нашу думку, така позиція не є адекватною наявному стану справ. Хоча після розквіту даршан поступово настав період спаду філософської активності. Це пов'язано, серед іншого, з процесами роздроблення та поділу в середині шкіл. Але в ХІХ ст. розпочався процес становлення нової філософії, що називається неоведантизмом. Така назва пов'язана з тим, що мислителі цього періоду звернулися до традиції однієї з ортодоксальних даршан – веданти. Неоведантизм як і вся філософська думка Індії характеризується синкретизмом релігії, міфології за зацікавленням матеріальною природою речей у світі. Тому не дивно, що наука, в класичному розумінні цього поняття, не виникла на теренах Індії. Наука потребує зосередження на світі емпірично даному. А для індійської думки першочерговим є розуміння становища людини з урахуванням як моральних, так і раціональних критеріїв. Філософи нової генерації як і їх попередники черпають знання з священних текстів, але інтерпретують їх з урахуванням нових тенденцій та змін, що відбувалися в Індії в ХІХ ст. під впливом європейців (зокрема британців).

Неоведантизм проник у різні царини культурного життя. Ми зосредили увагу на низці представників, які найяскравіше себе проявили в тій чи іншій галузі. Представники політичного неоведантизму вважають, що Індія має бути вільною від британської влади, і підтвердження цьому вони знаходять в традиції. Р.М. Рой, Даянанда Сарасваті, М. Ганді, Дж. Неру, Б. Тілак не просто звертаються до сакральних текстів, а переосмислюють їх в ключі створення національної ідеї. Р. Тагор – в сфері мистецтва, Рамакрішна, Вівекананда, А. Гхош – філософи і соціальні діячі, які керувалися принципами веданти в побудові власних концепцій. Можна виділити три напрями відповідно до того яким чином визначалося співвіднесення класичної індійської традиції та модерних ідей західної філософії, їх впливів та можливості синтезу. Відповідно перший напрям – прозахідний, його представником був зокрема Р.М. Рой, який вважав, що західна думка (особливо наукова) не має бути відкинута, а навпаки стане новим етапом розвитку культурного ренесансу в Індії. Другий – проіндійський (його представником був Даянанда), стверджує пріоритетність традиції та необхідність повернення до витоків, сакральних текстів та вчення індійських гуру. Третій – варіант синтезу, його підтримували більшість неоведантистів (Вівекананда, Рамакрішна, А. Гхош тощо), хоча кожен пропонував свій варіант. Спільною рисою було те, що захід надто раціональний, тому його раціональність і наукова строгість має бути доповнена індійською духовністю. С. Радхакрішнан працював саме в рамках цього напрямку. Він поряд з іншими неоведантистами шукав точки дотику та

можливості побудови культурного мосту між духовною культурою Індії та Європи.

Тому в даному підрозділі розглянуто і окреслено поле впливу неоведантизму на різні культурні сфери життя, що дозволяє краще зрозуміти філософію самого С. Радхакрішана як представника цієї традиції.

У третьому розділі **«Методологічний підхід С. Радхакрішана як історика філософії»** розкриваються особливості філософських поглядів індійського мислителя, описана його система «вічної релігії» та особлива увага зосереджена на історико-філософській концепції.

У підрозділі **3.1 «Специфіка історизму С. Радхакрішана»** здійснено комплексний аналіз методології історико-філософського дослідження, проаналізовано структуру та особливості праці «Індійська філософія». Розкрито, яким чином С. Радхакрішан розуміє історію та як це співвідноситься з історією індійської філософії. Історію С. Радхакрішан розуміє як цілеспрямований рух, проте кінцева мета не є чіткою і раціонально зрозумію. Увесь прогрес, економічний, політичний тощо. Зміна одних явищ іншими не показує справжнього сенсу історії, бо її ціль лежить у сфері релігійній. Історія становить собою поступовий плин переходу однієї релігії до іншої. А конкретніше, релігії страху, сліпого поклоніння, до релігії побожності. З такого розуміння історії слідує і ставлення мислителя до побудови історико-філософської концепції. Навіть його ключова в цьому контексті праця «Індійська філософія» («Indian philosophy») в назві не містить слова історія. Автор зважає на те, що відсутність чіткої хронології, достовірних історичних свідчень, фрагментарність матеріалу заважають дотриманню вимог строгості історичної науки та залишають широке поле для висунення різних гіпотез і домислів, вільного трактування вже наявних текстів чи свідчень. Тому завдання, яке ставить перед собою С. Радхакрішан, – це не просто виклад головних ідей, що притаманні індійській філософській думці, а їх прояснення та можливість трансляції для неіндійського читача.

Оскільки С. Радхакрішан був апологетом філософії Індії. Він говорить про те, який термін, що найбільшою мірою наближений за змістом до грецького «філософія» – це «даршана». Останній тлумачиться як опис реальності, набір поглядів на те, як саме влаштований світ. А роздуми про природу буття і є філософією. С. Радхакрішан визначає, що в Європі філософія доповнення до науки (в часи Платона і Аристотеля – до політики та етики, в часи Ф. Бекона і Ньютона – природничих і точних наук). Вона їх направляла і давала підґрунтя. А в Індії її позиція була вищою і самостійною

Також в підрозділі показано, як на підхід С. Радхакрішана вплинули провідні ідеї західної модерної філософії. Зокрема можемо говорити про вплив «філософії життя» А. Бергсона на індійського мислителя. Останній розрізняв статичну і динамічну типи релігії. Якщо перший тип пов'язаний з магією та можливостями впливу особливим способом на навколишнє середовище та індивідів, то другий – містичний, спрямований на безпосередній контакт з Богом. Ті, хто знаходять, відчуває цей контакт – містики-мудреці, що осягнули таємниці світу. У С. Радхакрішана ці мудреці

асоціюються з індійськими гуру, з ріші, які були трансляторами сакрального знання Вед. Також індійський мислитель перейняв багато гегелівських ідей. Спрямованість історичного процесу за С. Радхакрішнаном нагадує вчення Г. Гегеля. Останній писав, що історія має чітку ціль, а поступом керує Дух. Історія представляє собою переходи різних типів знання і пізнання (від чуттєвого до абсолютного). Тому на ранніх етапах історії Дух не є повністю вільним. А лише таким, що звільняється. В той час як філософія Г. Гегеля – вершина знання, яка найбільш повно розкриває свободу. Відмінність позиції С. Радхакрішнана полягає в тому, що він не вважає історію закінченою. Він розуміє свободу інакше, ніж німецький філософ. Для нього повна реалізація свободи є єднанням з абсолютним Брахманом. Це наповнює підхід індійського мислителя аксіологією та етикою.

У підрозділі **3.2 «Вічна релігія» С. Радхакрішнана як проект філософії** розглянуто поєднання індійським філософом класичної ведичної спадщини з модерними ідеями європейців, тобто викладені філософські погляди С. Радхакрішнана та виокремлені два їх напрями: модерний західний та традиційний індійський. Для С. Радхакрішнана важливо було показати спорідненість культур. Відмінність у термінології – це лише зовнішній атрибут. А реальність, що має духовну природу, є спільною і єдиною. Тому для людини, незалежно від її місця народження важливо вміти розкрити цю єдність, досягнути її.

Філософ стверджує першочерговість духовного життя. Західна цивілізація з усією її тягою до точності, науковості, доведеності втратила своє коріння. Прагнення змінити себе було замінено прагненням змінити навколишнє середовище. Замість того, щоб знаходити своє місце, західна людина сподівається його завоювати, забрати в інших. Все це відбувається через розуміння людиною своєї смертності. Вона хоче позбавитися цієї загрози. І С. Радхакрішнан вказує для цього шлях – «вічну релігію». Його погляди є трансформованим варіантом адвайти Шанкари Сам С. Радхакрішнана виступає проти догматизму. Він наголошує на творчому переосмисленні класичних ідей. Така позиція дозволяє йому гармонійно вплітати ідеї західних мислителів у тканину неоведантизму.

Беручи за основу поняття Абсолюту (що є притаманним для всієї веданти), він підкріплює адвайтиське його розуміння ідеями європейців. Брахман «чиста свідомість, чиста свобода й безкінечна потенція» – визначення, під яким би підписався й Шанкара. З цього стає зрозумілим, що філософ глибоко сповідував ідеї веданти. Але не лише ця даршана була джерелом його поглядів. Він також звертається до класики ведичних текстів, зокрема упанішад та «Бхагаватгіти». Пошуки в собі Брахмана – одвічна ціль, що тягне свою традицію від Бадараяни, чи навіть від мудрості ріші. С. Радхакрішнан в дусі неоведантизму продовжує цю лінію. Як апологет індійської філософії, він відкриває її для західного слухача, показуючи, що вона не є такою вже далекою чи незрозумілою. Вчення Платона про Благо, Аристотеля про Нус, Гегелівська концепція історії, що управляється Абсолютом, – це точки перетину, з яких можна почати побудову

міжкультурного мосту. Саме тому він починає з перекладу термінології та підбору аналогів за значенням у європейській думці (наприклад, філософія – даршана). І продовжує цю лінію, порівнюючи вже самі провідні ідеї (наприклад, адвайту Шанкари з об'єктивним ідеалізмом Г. Гегеля). Така аналогія не дивна. Адже саме гегелівську систему філософ виділяє з поміж інших західних напрямів. Натякаючи, що вона близька по духу до адвайти Шанкари. Як ми вже зазначали, саме ця даршана стала джерелом вчення самого С. Радхакрішнана.

Ведантичний принцип «Атман є Брахман» в С. Радхакрішнана пояснюється наступним чином. Увесь світ є тотожністю, що лише здається відмінністю. Бог чи Брахман є іманентним для всього явного. Мокша залишається ціллю й ідеалом, а майя – перепорою для її досягнення.

У **Висновках** підводяться підсумки дисертаційного дослідження, зроблено наступні теоретичні узагальнення:

1. Визначено ступінь дослідженості індійської філософської думки європейськими та індійськими науковцями в хронологічних межах ХІХ- поч. ХХ ст. Показано, що на цьому етапі розвитку індології вона мала досить фрагментарний характер. Здебільшого свою увагу дослідники зосереджували на періодах ведичному та розквіту даршан в Середніх віках. В кінці ХІХ ст. такі індологи як М. Мюллер, У. Джонс, Г. Т. Колбрук, П.Г. Рітгер, П. Петров, С. Ольденбург та ін. велику увагу приділяють перекладам із санскриту. Самі індійці також активно звертаються до своєї релігійно-філософської традиції на хвилі культурного ренесансу в Індії, що почався в другій половині ХІХ ст. Здебільшого праці таких мислителів як С. Дасгупта та М. Хіріяна. С. Чаттерджи і Д. Датта написані в дусі неоведантизму як апологетика індійської філософії, доведення її самостійності, самобутності та глибини і змістовності.

2. З'ясовано, що теоретичними витоками філософської творчості С. Радхакрішнана були вчення веданти (особливо адвайти Шанкари) та неоведантизму, що був головним напрямом в різних сферах культурного життя Індії ХІХ - поч. ХХ ст. Визначено філософсько-релігійний статус веданти в поступі культури. Ведантисти пропонують своє абстрактно-логічне осмислення способу існування світу та можливості його пізнання індивідом, що базується на співвідношенні Брахмана, єдиної абсолютна реальності та Атмана, суб'єктивного духовного начала. Ця лінія прослідковується від Бадараяни, через Шанкару й Рамануджу до неоведантистів, представником яких був і С Радхакрішнан.

3. Визначено місце філософії С. Радхакрішнана в філософській культурі Індії та Європи. Оскільки С. Радхакрішнан є продовжувачем традиції неоведантизму, то його філософська система, яка і містить в собі концепцію історії філософії, була розроблена в контексті загального поступу філософської думки тогочасної Індії. Починаючи з ХІХ ст. набирає обертів новий напрям індійської філософської думки неоведантизм. Вслід за В. Костюченком ми погодимося, що цей напрям характеризується реформаторським, просвітницьким та гуманістично-відроджувальними настроями. Найвідомішими представниками у політиці були Р.М. Рой, М. Ганді, Дж. Неру,

Б. Тілак, у літературі – Р. Тагор, у філософії – Вівекананда, А. Гхош і С. Радхакрішнан. Неоведантизм виникає через необхідність самоідентифікації індусів як нації. Пошуки базису культурної єдності стали головним рушієм сучасної індійської філософії. Хоча залишається традиційне для Індії релігійне забарвлення філософії, та все ж вона переходить на абсолютно новий рівень від догматичності та схоластичності до переосмислення та індивідуалізації самого мудреця-філософа. С. Радхакрішнан був не лише натхненний ідеями та поглядами своїх попередників та сучасників, а безпосередньо співпрацював з ними. Не дивно, що свою «Індійську філософію» він закінчує розглядом сучасного йому етапу її розвитку.

4. Здійснено експлікацію історико-філософської концепції індійської філософської думки С. Радхакрішнана. Досліджено її місце в системі «вічної релігії». Індійський мислитель створює концепцію історії філософії і як самостійний напрям його теоретичних розвідок, і як частину та основу його власної філософської системи «вічної релігії» - методологічну її складову. Ця концепція тримається на двох стовпах. З одного боку традиціоналізм (адвайдаведанта Шанкари) та неоведантизм, а з іншого проникнення та вплив західних модерних ідей (особливо філософських ідей Г. Гегеля). Він подає своє бачення поступу філософської думки Індії за наступними пунктами: теоретична основа, періодизація, рубрикація, конкретне застосування в описуваннях кожного окремого вчення та джерелознавча складова. Такий підхід є свідченням впливу розробленої Г. Гегелем методології історико-філософських досліджень. Проте, враховуючи особливості саме індійської філософії, культурного контексту її формування та особливостей подачі, він не цілковито слідує гегелівській схемі. Ядром його історико-філософської концепції є неоведантизм. Він не ставить собі за мету дотримання строгості та точності, яких вимагає історична наука. Бо історик не може прибрати з дослідження самого себе, щоб показати об'єктивний результат. Його мета полягає в тому, щоб довести і обґрунтувати філософічність індійської думки, представити її як самостійну і оригінальну.

5. Встановлено місце історико-філософської концепції С. Радхакрішнана в його проекті філософії «вічна релігія». У системі «вічна релігія» філософські ідеї європейського модерну та індійська філософсько-релігійна традиція стали рівноцінними складовими. Мислитель прагне побудувати культурний місток між Сходом та Заходом, як світоглядно відмінними, але єдиними в очах Вищого. С. Радхакрішнан не просто постулює єдність, він, шукаючи їй підтвердження, піднімає цілий пласт джерел (як ведичної традиції, так і філософії Європи). В двотомнику «Індійська філософія» наявні посилання на європейців (Ф. Бекона, Р. Декарта, І. Канта, Г. Гегеля). З іншого боку, крім того, що він порівнює ведичну спадщину з європейською, він також прагне зробити цю спадщину зрозумілою для європейця через посередництво перекладу. В контексті філософських розвідок, здійснених С. Радхакрішнаном, його концепція історії філософії має методологічне значення. Оскільки дослідник має на меті показати спільність джерел філософування Сходу та Заходу, він починає з історії індійської філософії, щоб показати її процесуальність та виявити ті риси і характеристики, що будуть

співзвучними з надбаннями європейських мислителів. При цьому як апологет індійської традиції, він зберігає та передає її оригінальність та самобутність, підкреслює самостійність індійських ідей, що мають не менш тривалу традицію, ніж філософія Європи, що бере свій початок від греків.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Петленко І.В. Індійська філософія ХІХ ст.: західний вплив та традиція / І.В. Петленко // Науково-практичний журнал «Актуальні проблеми філософії та соціології». – 2015. – Вип. 6. – С. 112-115.
2. Петленко І.В. Діалог Сходу і Заходу у «вічній релігії» С. Радхакрішнана / І.В. Петленко // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ, 2016. – Випуск 2 (11). – С.137-144.
3. Петленко І.В. Історія індійської філософії в роботах Дасгупти, Чаттопадх'яї, Хіріяни, Чаттерджи та Датти / І.В. Петленко // Науково-практичний журнал «Актуальні проблеми філософії та соціології». – 2016. – Вип. 13. – С. 47-50.
4. Петленко І.В. Специфіка тлумачення часу в індо-ведичні традиції та концепція історії індійської філософії С. Радхакрішнана / І.В. Петленко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія – Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет, 2016 – Вип. 2(121) – С.32-35. (Видання реферується у міжнародній наукометричній базі РИНЦ).
5. Петленко І.В. «Індійська філософія» С. Радхакрішнана / І.В. Петленко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія – Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет, 2016 – Вип. 3(122) – С. 27-31. (Видання реферується у міжнародній наукометричній базі РИНЦ).
6. Петленко І.В. Філософсько-релігійна спадщина Індії в дослідженнях британських орієталістів ХVІІІ- ХІХ ст. / І.В. Петленко // Гуманітарні студії. Збірник науково-практичних праць – Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет, 2017 – Вип. 30 – С. 76-83. (Видання реферується у міжнародній наукометричній базі РИНЦ).

Тези за матеріалами конференції:

1. Петленко І.В. Розуміння поняття «майя» у вченні даршани веданта// Дні науки філософського факультету – 2015, - Міжн. Наук. Конф.– К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. – С.218-220.
2. Петленко І.В. Поняття атман та джива в адвайта-веданті Шанкари// V Всеукраїнська наукова конференція «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси», 21 березня 2015. –Дніпропетровськ, 2015. – С.146-147.
3. Петленко І.В. Філософія й історія філософії С.Радхакрішнана // Актуальні питання сучасної науки. Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 16-17 жовтня 2015 року). – У 2-х частинах.

– Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Ч. II. – С.8-11.

4. Петленко І.В. Неоведантизм Свами Рамакрішни// Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2016", 20-21 квіт. 2016 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2016. – Ч. 1. –

5. Петленко І.В. Філософські погляди Свами Вівекананди// Розвиток сучасного суспільства в умовах глобальної нестабільності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м.Одеса, Україна, 13-14 травня 2016 року). – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2016. – С.64-65.

6. Петленко І.В. Історія індійської філософії М.Хіріяни// Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2017", 25-26 квіт. 2017 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2017. – Ч. 1. – 168 с.

АНОТАЦІЯ

Петленко І.В. – Концепція історії філософії С. Радхакрішнана. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2017.

У дисертації здійснено комплексний історико-філософський аналіз філософської спадщини С. Радхакрішнана, зокрема, його праць з історії індійської філософії, виявлено її теоретичний потенціал у сучасних методологічних історико-філософських дослідженнях. Визначено ступінь дослідженості індійської спадщини європейськими та індійськими науковцями в хронологічних межах ХІХ – поч. ХХ ст., які здебільшого займалися перекладами текстів та аналізом вчень, представлених індійськими мудрецами періоду стародавності та середньовіччя. З'ясовано, що вчення даршани веданта (зокрема адвайта Шанкари) та неоведантизм, а також європейська модерна філософія стали теоретичними витокami філософських поглядів С. Радхакрішнана. Здійснено експлікацію історико-філософської концепції індійської філософської думки С. Радхакрішнана. Вказано, що вона має наступні складові: теоретична основа, періодизація, рубрикація, конкретне застосування в описуваннях кожного окремого вчення та джерелознавча складова. Визначено її методологічний потенціал в його проекті філософії – «вічна релігія».

Ключові слова: індійська філософія, історія індійської філософії, С. Радхакрішнан, періодизація індійської філософії, «вічна релігія».

АННОТАЦІЯ

Петленко И.В.– Концепция истории философии С. Радхакришнана. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2017.

В диссертации осуществлен комплексный историко-философский анализ философского наследия С. Радхакришнана, в частности, его трудов по истории индийской философии, выявлено его теоретический потенциал в современных методологических историко-философских исследованиях. Определена степень исследованности индийского наследия европейскими и индийскими учеными в хронологических рамках XIX - нач. XX в., которые в основном занимались переводами текстов и анализом учений, представленных индийскими мудрецами периода древности и средневековья. Выяснено, что учение даршаны веданта (в частности Адвайты Шанкары) и неоведантизма, а также европейская современная философия стали теоретическими истоками философских взглядов С. Радхакришнана. В исследовании осуществлено экспликацию историко-философской концепции индийской философской мысли С. Радхакришнана. Указано, что она имеет следующие составляющие: теоретическая основа, периодизация, рубрикация, конкретное применение в описаниях каждого отдельного учения и источниковедческая составляющая. Определены ее методологический потенциал в его проекте философии – «вечная религия».

Ключевые слова: индийская философия, история индийской философии, периодизация индийской философии, «вечная религия».

ANNOTATION

Petlenko I.V. The concept of the history of philosophy by S. Radhakrishnan. – Manuscript.

Dissertation for earning a scientific degree of the candidate of philosophical sciences in specialty 09.00.05. – history of philosophy. - Kyiv Taras Shevchenko National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

In the dissertation the complex historical and philosophical analysis of the philosophical heritage of S. Radhakrishnan, in particular, his works on the history of Indian philosophy was made, its theoretical potential in modern methodological historical and philosophical researches was revealed.

It was determined the degree of research of Indian heritage by European and Indian scholars within the chronological periods of the nineteenth and early twentieth centuries, who were mainly engaged in translation of texts and analysis of the teachings presented by the Indian wise men of the period of antiquity and the Middle Ages. It was found out that the doctrine of the darshan of the Vedanta (in particular Advaita Shankara) and neo-Vedantism, as well as European modern philosophy, became the theoretical origins of the philosophical views of S. Radhakrishnan. The

philosophical and religious status of Vedanta in the course of culture was determined. The Vedantists offer their abstract and logical comprehension of the way of the world existence and the possibilities of its cognition by the individual, based on the relation of Brahman, the only absolute of reality, and the Atman, the subjective spirituality.

The explication of the historical-philosophical concept of Indian philosophical thought by S.Radhakrishnan was carried out. Her place in the system of "eternal religion" was explored. The Indian thinker created a concept of the history of philosophy as an independent direction of his theoretical intelligence and as a part and basis of his own philosophical system of "the eternal religion" - its methodological component. This concept held on two pillars. On the one hand – it was traditionalism (Advaita-Vedanta Sankara) and neo-Vedantism, and on the other hand – it was the penetration and influence of the Western modern ideas (especially, the philosophical ideas of G. Hegel). It was indicated that it had the following components: theoretical basis, periodization, rubrication, concrete application in the descriptions of each individual doctrine and source-study component. This approach is the evidence of the influence of G.Gegel's methodology of historical and philosophical research. However, taking into consideration the particularities of Indian philosophy, the cultural context of its formation and the peculiarities of filing, he did not entirely follow the Hegelian scheme. The core of his historical and philosophical concept was neo-Vedantism. He did not aim to adhere to the strictness and accuracy required by historical science. For the historian can not exclude himself from research to show an objective result. His goal was to prove and substantiate the philosophy of Indian thought, to present it as an independent and original one. Its methodological potential was defined in his project of philosophy - "eternal religion". In the system of "eternal religion", the philosophical ideas of European modernity and the Indian philosophical and religious tradition became the equivalent components. The thinker sought to build a cultural bridge between East and West, as ideologically different, but unique in the eyes of the Most High. S. Radhakrishnan not only postulated unity, seeking confirmation, he raised a whole stratum of sources (both Vedic tradition and philosophy of Europe). In the two volume "Indian Philosophy" there were references to Europeans (F. Beckón, R. Descartes, I. Kant, G. Hegel). On the other hand, in addition to comparing Vedic heritage with the European, he also sought to make this legacy understandable to the European with the help of translation. In the context of philosophical investigations carried out by S. Radhakrishnan, his concept of the history of philosophy had a methodological significance. Since the researcher aimed to show the commonality of the sources of philosophy of the East and West, he began with the history of Indian philosophy to show its procedurality and identify those features and characteristics that were in harmony with the assets of European thinkers. At the same time, as an apologist for the Indian tradition, he preserved and conveyed its originality and identity, emphasized the independence of Indian ideas, which had a tradition of no less long duration than the philosophy of Europe, that originated from the Greeks.

Keywords: Indian philosophy, history of indian philosophy, S. Radhakrishnan, periodization of indian philosophy, «eternal religion».